

ALBERTUS MAGNUS: *Philosophia realis*, svezak prvi, priredio i preveo Tomo Vereš, izdavač »Demetra«, Filozofska biblioteka Dimitrija Savića, Zagreb 1994., str. XII + 231.

Već su prošle mal'ne dvije godine otkad je izišla ta vrijedna, malo prije spomenuta knjiga. *Obnovljeni život* od srca je pozdravlja i žali jedino to što nije već prije o njoj pisao (na žalost, neke objektivne okolnosti i neki neodgovodi poslovi koji su uporno nadolazili jedni za drugim, onemogućili su mi napisati ovaj osvrt).

Povijest ljudskog roda izgrađuju svi ljudi, ali, dakako, svaki na svoj način. A malo ima onakvih pojedinaca koji – baš kao ti takvi pojedinci – ne samo žive u vrijeme kad se kormilo povijesti kulture zakretalo ne znaš čijim zahvatom, nego koji su sami – baš oni – određivali »kurs plovidbe«, »zakretali kormilo«, »prebacivali skretnicu« te tako »vlak povijesnog zbivanja« usmjeravali smjerom koji su mu upravo oni htjeli dati, ali htjeli dati ne tiranski nametljivo i neobrazloženo, nego po kriteriju objektivnih vrijednosti i ujedno subjektivno prihvatljivih. Jedan od takvih bio je i sveti Albert Veliki. Kao djelomičnu a značajnu i važnu potvrdu te naše tvrdnje spomenimo činjenicu da je Albertov učenik, veliki sveti Toma Akvinski, čuvao kod sebe cijeloga života svoje vlastoručne zapise s Albertovih predavanja koja je Toma još kao mlad student slušao u Köl-

nu. A u ona vremena, pri onim tadašnjim naporima u putovanju i selenju, to kazuje doista mnogo. Pitamo se je li razlog toga čuvanja bila stručna visina Albertovih predavanja (a ako itko, Toma je bio kadar nju uočiti i vrednovati!), ili je tu progovorio Tomin osobni pijetet prema velikom učitelju (usp. str. 22.). Na osnovi te činjenice lakše uočavamo i bolje razumijemo što znači da je Albert već za života bio nazvan *Velikim* (str. 5., bilj. 2. – time otpada mišljenje da je od naziva *Magus* nastao *Magnus*).

Mora da je u tom velikom mužu bilo nešto što je neodoljivo privlačilo. Što je to bilo? Danas nam je teško to posvema uočiti i zamijetiti. Naime, na znanstvenom području vremenski ga slijedi još jači sveti Toma Akvinski. U zanimanju za istraživanje prirode vremenski mu je sasvim blizu temperamentni Roger Bacon. Znači da sâm učenjački ugled ne bi Alberta toliko uzdignuo. No, već sada uočimo jednu osobitu Albertovu prednost: on je uspio u sebi osobno i u svom djelu izgraditi divno uravnoteženu i zaokruženu cjelinu, kako se to može razabrati i u njegovu znanstvenu radu, i u poslovima uprave koji su mu bili povjereni.

Naime, prvi dio njegova životnoga rada bio je na znanstvenom, akademskom području. A s vremenom dolaze poslovi uprave, bilo unutar dominikanskog reda, bilo na području crkvenog života, bilo na području onodobnog crkveno-državnog života. Od poslova maloprije spomenute treće vrste njegova rada spomenimo slučaj smirivanja spora između grada Kölna i njegova – nama danas teško zamisliva – silovitog nadbiskupa Konrada von Hochstadena, kojega je Nietzsche nazvao uzornim *Herrenmenschom*, a tadašnji okolni biskupi nazvali su ga kravim čovjekom, *Blutmensch* (usp. Mi-

jo Škvorc, »Albert Veliki – autentični svetac«, *OŽ* 1981., str. 184–185.) A godine 1260. postaje biskup u Regensburgu. Ta mu je služba donijela u Regensburgu i izvan njega cijeli niz teških zadaća pomirivanja. U tom Albertovu radu možemo naslutiti nešto od onoga čime je bio toliko utjecajan, utjecajan baš kao čovjek u onoj njegovoj malo prije spomenutoj uravnoteženosti i zaokruženosti cjeline njegova osobnog lika i djela; a dodajmo i snagu što je donosi veza s Bogom, kod Alberta u svetačkoj intenzivnosti. Bio je čovjek silno iskren, a gradio je na savjesti i uopće na vjerskoj svijesti. Kod njega nije bilo razlike između onoga što je zahtijevao od drugih i onoga što je zahtijevao od samog sebe. Primjerice, u stvarima redovničkog siromaštva ostaje uporno vjeran ne samo propisima, nego i duhu, i to što pomnije provedenom duhu tog važnog zavjeta (važnom za svaku redovničku zajednicu i za Crkvu kao cjelinu, napose u ona vremena nakon Grgura VII.). Kao biskup Regensburga ujedno je i od cara imenovani državni knez, ali on – koji vrlo mnogo putuje – putuje pješice, obuven u seljačke opanke. Ostaje uvijek nezaustavljiv branitelj pravde, poštujući svaku osobu, svakog čovjeka, ne pitajući je li on kršćanin ili židov. Bio je vjeran u molitvi. Bio je velik štovatelj euharistijskog Isusa, Presvete Djevice, Isusove majke (no, pripomenimo, nije sve od njega napisano o Presvetoj Djevici što se njemu pripisuje). Premda nemamo njegova duhovnog dnevnika, ipak iz tih se činjenica daje nešto naslutiti o intenzivnoj snazi njegova svetačkog lika koji je »davao ton« i njegovu privlačnom ali ne na pogrešan način popustiljivom ili sladunjavom karakteru, i njegovoj umskoj snazi koja je bila na stupnju i razini genija (usp. str. 16. i 26.).

Širina poznavanja pisaca čijim se djelima služio, doista imponira. Doimlje se i njegova kritičnost prema navedenim misliocima. U dikciji, pak, osjeća se njegova spontanost i iskrenost koja ide – dakako ne uvijek! – do neke grubosti. Evo nekoliko primjera! »Ako bi netko rekao da ne postoji um koji djeluje na sferu aktivnih elemenata, već samo priroda, taj, bio tko bio, ne poznaje filozofiju (*philosophiam nescit*)« (str. 88. Nama se takav stil pisanja s takvim izrazima čini pregrub. No, njegovi ga suvremenici nisu takvim doživljavali. Oni su u tom načinu istraživanja, čini se, doživljavali samo Albertovu prisutnost i spontanu iskrenost, osjećajući koliko je Albert poštivao vrijednosti o kojima je govorio.). »(...) zabluda Cicerona koji je imao divna usta da krasno govori, ali je imao tupo srce za filozofiju (*error antiquus est Tullii, qui quamvis os haberet ad lepide loquendum mirabile, tamen cor habuit fatuum in philosophia*)« (str. 126.); *Ex ignorantia* (str. 118.); *Omnino absurdum* (str. 118.); *Pseudo-philosophus* (str. 120.) *Omnimoda ignorantia* (str. 120.). Nećemo mnogo pretjerati (ako uopće pretjeramo!) reknemo li da na svakih 4 ili 5 stranica (možda i na manje!) dolazi bar jedna stranica s takvim oštro stiliziranim rečenicama.

Ti tekstovi koje smo upravo naveli kao primjer Albertove kritičnosti, ali i njegove spontanosti i iskrenosti, svi su iz *O petnaest problema* (u toj Verešovoj knjizi doneseni su u hrvatskom prijevodu i u latinskom izvorniku str. 77–146.). A to je rasprava s pariškim averroistima. Njihov je vođa bio Siger Brabantski, profesor na *Facultas artium* (tj. filozofski fakultet). O Sigeru je bilo poznato i opće prihvaćeno kod povjesničara filozofije da je on svoja mišljenja ispravljao i sve više se pribli-

žavao mišljenju – recimo ga kao simbol – mišljenju Tome Akvinskog. No iz novijeg je vremena još jedan, i to važan, element za pravilan sud o Sigeru. Mišljenje da filozofija može spoznati – i to sa sigurnošću – jedno, a to isto da vjera može odbiti kao krivo, nije naučavao sam Siger! Za Sigera filozofirati znači istraživati što su mislili filozofi. Sigurnost naravnog razuma niža je od sigurnosti koju daje vjera; za domete filozofije Siger nikada ne rabi izraz *istina* (usp. Albert Nasri Nader, »La doctrine des deux vérités chez Ibn Rochd – Averroès et les averroistes latins«, u: *Actas del 5 Congreso Internacional de Filosofía medieval* (održan 1972., u Madridu, Córdoba i Granadi), vol. 2, Editora Nacional, Madrid 1979., str. 1043–1050., napose str. 1049. i 1049–1050.). Treba dakle razlikovati između Sigera samog i njegovih do neugodnosti zagrijanih latinskih, odnosno pariških, averroista. Pogotovo treba razlikovati između tih averroista i samog Averroesa. Veseli nas što možemo konstatirati da optužba o naučavanju dvostruke istine ni kod Averroesa ni kod Sigera Brabantskog nije osnovana. A ozračje u Parizu bilo je zatrovano. Albert se tuži: »Mnogi Parižani ne slijede filozofiju, nego sofizme« (str. 92.). Sliku toga stanja dao je i Toma Akvinski završavajući svoj *De unitate intellectus*: »To je, dakle, ono što smo za uspješno pobijanje gore rečenih zabluda napisali ne snagom dokumenata vjere, nego snagom razloga i izreka samih filozofa. Ako bi pak tko htio – željan da se hvasta nazovi-znanjem – reći nešto protiv ovoga što smo napisali, nek ne govori po zakutcima ni pred nedoraslim mladićima koji ne znaju prosuđivati o tako teškim temama; nego nek napiše odgovor na ovaj spis, ako se usudi; i naći će ne samo mene – koji sam najmanji

među drugima – nego i mnoge druge revnitelje istine koji se protive njegovoj zabludi ili koji pružaju savjet o njegovu neznanju« (ed. Spiazzi, str. 90., br. 268.). Sâm Albert, koji je te pariške averroiste i poznavao i kritizirao, znao je razlikovati samoga Averroesa od te bučne i propagandistički pregrinjane skupine. »Naše se mišljenje u malo stvari razilazi od Averroesovog«, piše Albert (str. 27., bilj. 44.). Ipak, upozoruje Vereš (str. 27.) da pitanje o odnosu Alberta i Averroesa još nije dovoljno obrađeno (isto treba reći i o Tomi Akvinskom).

Kad pokušavamo koliko-toliko upoznati neko vremensko razdoblje, nezaobilazno je potrebno obraditi ne samo ono što se može naći u prikazima što su nam dali povijesničari nego obraditi bar nešto od izvornih tekstova što su nam ostali od graditelja dotične situacije. A to i onako uvijek vrijedeće pravilo vrijedi još više kad se proučava onoliko složena situacija kakva se je zbivala u vrijeme svetog Alberta. I zato ocu Verešu za ovu knjigu još jedan »hvala!« više.

Dalje, ta je knjiga veliko pomagalo u obrađivanju uvijek zanimljivih pitanja o nastanku i daljem razvoju velikih nauka u nekoj struci, konkretno u filozofiji. U izgradnji nauke o bitku, *esse*, Albert je velik skretničar. Vereš nam toplo preporučuje izvrstan rad oca Josipa Čurića »*Fundamentalna ontologija Alberta Velikog*« (str. 44, bilj. 81.; također, J. Čurić, *OŽ* 1981., str. 135–149.). Ima kod Alberta divnih tekstova. Ali ima ih takvih kod kojih ostajemo pomalo razočarani, gdje smo očekivali više. Čurić upozoruje (na završetku tog svog članka) kako onda lako klizimo na Albertova učenika, Tomu Akvinskoga, kod kojega nalazimo više, a samog Alberta kao da smatramo već nepotrebnim. A ipak, upoznavanje *na-*

stanka Tomine nauke o *bitku* pomaže boljem razumijevanju same te nauke. Nešto slično možemo doživjeti proučavajući nastanak Aristotelove nauke o *dynamis* i *enérghia*, te *hyle* i *morphé*. A za bolje uočavanje Tominih posebnosti potrebno je uspoređivati ga s Albertovim rezultatima. Nije baš nužno, ali jest korisno potražiti i daljnje korijene metafizike kakva je nastala u 13. stoljeću iz metafizike u 12. stoljeću, kakvu nalazimo kod našega Hermana Dalmatina (vidi: Ivica Martinović, »Ontički red u opisima Hermana Dalmatina«, u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, god. XIX., br. 1–2 (37–38), str. 9–30.). U svom najnovijem radu obavješćuje nas o. Vereš o novijim istraživanjima i o suptilnim nijansama interpretacijâ koje su nam dali E. Gilson i C. Fabro, te iznosi svoja zapažanja o primjeni Tomine nauke da je *bitak*, *esse*, ne samo izvor *zbiljnosti* (ili *udjelotvorenja*) *bivovanja*, nego da je i kako je osnovica naše spoznaje istine koju izričemo spoznajom na način »suda« (Tomo Vereš, »Zbilja i istina u Akvinca«, u: *Ljepota istine*, uređio Marijan Steiner, FTI Zagreb 1996., str. 67–77.). U obrađivanju te teme bilo je kod nekih suvremenika velikih tomista nešto prekrutog niveliranja, tako da sam ja Verešovo mikroskopsko istraživanje i njegove dokumentirane rezultate doživio kao upravo neko oslobođenje i kao nove putokaze prema novim dubinama.

Dakako, problem *bitka* nije jedini filozofski problem o kojem nam ima nešto reći sveti Albert. Primjerice, kako se ugodno čita Albertovo uočavanje u čemu je srž i bit slobodnog odlučivanja – moć aktivnog zahvata i vlast gospodarenja nad vlastitim činima. Te moći »više su djelatne nego trpne, štoviše djelatne su naprosto a trpne samo s nekoga gledišta (*simpliciter sunt acti-*

va et secundum quid passiva). To je razlog zašto smo *gospodari svojih čina* (*Haec autem causa est, quare nos sumus domini actu nostrorum*)« (str. 120.). Danas ističemo još da smo *razumski* gospodari tih svojih čina, gospodari po razumu, u *svoje ime* aktivni.

A kad govori o naravi duše i kad ne uspijeva uskladiti Platonovo i Aristotelovo mišljenje, ne moramo se odveć razočarati. Nitko nije dospio baš na sve.

Ta razmišljanja iz duboke metafizike postaju na nov način zanimljiva kad mislimo da ih je napisao čovjek koji je imao natprosječno mnogo smisla za istraživanje prirode. Još više: koji je imao natprosječno mnogo smisla za ujedinjavanje teorije i prakse u skladnu cjelinu. A ta Albertova cjelina nije tek neka »hladna«, »kompjutorska« cjelina; to je cjelina kakvu doživljava i proživljava živ čovjek, čovjek sa srcem – sa srcem za brata čovjeka i sa srcem za Boga.

Albert Veliki – to je zaista tema zanimljiva već sama u sebi. No u svoje prosuđivanje unesimo još i ovo: Albert Veliki – to je križište ili kao neki vidikovac s kojega se bolje uočava nekoliko doista važnih pojava onog razdoblja, i to takvih koje su imale odjeka tijekom duge povijesti i filozofije i teologije, i vjerničke prakse privatne i javne. Bio je zaista »skretničar«, veliki »skretničar«.

Stoga smo zahvalni ponajprije ocu Tomi Verešu, dominikancu, te time redovničkom subratu svetog Alberta Velikog. Zahvalni smo ocu Verešu za odabir Albertovih tekstova, za vrlo uspješni prijevod, za sadržajne uvode i za komentare koji su od sada nezaobilazna nadopuna i ispravak onoga što smo do sada imali. Zahvalni smo i doktoru Dimitriju Saviću. Naime, iz-

davač te knjige je: »Demetra, Filozofska biblioteka Dimitrija Savića«.

Na naslovnoj stranici nakon naslova »Philosophia realis« u narednom retku stoji »Svezak prvi«. Hoćemo li imati zadovoljstvo da dobijemo, po mogućnosti doskora, i »Svezak drugi«?

Miljenko Belić

Živan BEZIĆ: *Etika i život*, UPT, Đakovo 1995., str. 320.

U vremenu smo izlaska iz *egiptskog ropstva*, političke i nacionalne neslobode, mržnje i rata, iz ozračja zabludnih ideologija, porušenih moralnih ideala, izgubljenosti glede ciljeva i sredstava, dobra i zla. Štoviše, sumnjalo se u samu etiku i moralnu odgovornost. »Nalazimo se na raspućima, a postoji opravdan strah da krenemo bespućima.« Opće je raširena svijest da je temelj svekolike krize – moralna kriza. Dosljedno, temelj obnove pojedinca, obitelji, društva i nacije krije se u duhovnoj, moralnoj i etičkoj obnovi. Od etičko-moralne svijesti do etičko-moralnog imperativa, barem ovdje, nije dalek put. Istodobno opaža se gotovo neka alergična odbojnost spram normi i pravila ponašanja, djelovanja. Suočavamo se s mnogim zahtjevima za obnovom. I tu počinju nedoumice, dvojbe, nejasnoće.

Pred nama je knjiga *Etika i život*. Nije pisana izričito za duhovnu obnovu, ali joj može izvrsno poslužiti. Djelo je, naime, nastalo kao plod niza predavanja na Medicinskom studiju u Splitu. Knjiga je prvotno namijenjena studentima medicine. Ali ne samo njima. Već sam naslov knjige govori da

je sadržaj knjige teoretska rasprava ali konkretizirana, životna, neposredno usmjerena na život. »Upravo to je najvažniji zadatak etičara: naučiti ljude da znadu trajno upravljati svojim ponašanjem. Tek tada se ponašanje može nazvati vladanjem. Najteže je vladanje upravljanje samim sobom. Etika je uspjela tek onda kad nas je naučila vladati vlastitim životom.« Zato slijede odmah pojmovne raščlambe, utemeljenje etike i morala, te praktične primjene, napose u medicini i na društvenoj razini. Visoko etički život pretpostavlja visoko kreposni život, život po vrlinama, koje imaju svoj temelj u osobnoj izgradnji, a plodove donose na osobnoj razini, kao i na društvenoj. Etički život izgrađuje osobno dobro u skladnom postojanju s općim, zajedničkim dobrom. Osobni život pojedinca nužno ima svoj odraz i na njegov profesionalni rad. Zato se ne može govoriti o isključivo osobnoj etici, nego je potrebno govoriti o etici osobe u njezinom profesionalnom djelovanju. Ta pak dimenzija zahtijeva solidarnost, su-život, su-radnju (u dobru, ali ne u zlu), a donosi su-sreću. Nitko, naime, ne može biti sretan sam za sebe. Suprotnost etičkom životu po krepostima mane su i grijesi, »promašaj ljubavi, srce poklonjeno zlu, najveće zlo na svijetu«, a što zahtijeva ispit savjesti i obraćenje, ono u duhu i na djelima.

Tko poznaje autora po njegovim prijašnjim djelima, bit će mu jasno da nije mogao pisati djelo o etici, o temeljima i načelima etike, a da ne progovori o krepostima. Nije moguće zamisliti sustavno izlaganje etike i morala bez govora o krepostima, o čemu autor ovdje govori vrlo sažeto jer je to podrobnije obradio u knjizi *Kršćansko savršenstvo*.

Nedostatak literature te vrste, razlog je i nedostatku udomljenosti i ja-